

DİL YÖNÜYLE TÜRK VE ALMAN HALK TÜRKÜLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (*)

Yrd. Doç. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (**)

0. GİRİŞ

Alman ve Türk halk türkülerinin karşılaştırılması konusunda şimdiye kadar iki önemli bilim adamı görüşlerini ortaya koymuştur; Bunlardan Pertev Naili Boratav 1936 yılında Konya'nın "Yeni Ses Gazetesi"nde yayımladığı üç yazıda özellikle motif benzerliğine değinmiştir (1). Aynı konuyu 1941'de "Türkülerde insanların sesi" başlıklı başka bir yazısında ele alarak, bu paralel motiflerin hangisinin eski olduğunun araştırılmasının gereksizliği fikrine varmıştır, çünkü O'na göre burada daha çok bir "tevarüt" olayı söz konusudur (2).

İkinci araştırmacı Avusturyalı Herbert Jansky, 1952'de yayımladığı "Vergleichende Volksliedkunde als Hilfsmittel der Völkerpsychologie" başlıklı makalesinde, özellikle basit yapılı ve her iki millete mahsus olan "maniler" çerçevesinde yapılacak araştırmalara: 1. dış ve biçimsel, 2. iç ve psikolojik ve 3. olarak yapısal özelliklerin karşılaştırılması şeklinde üç aşamalı bir metot önermiştir (3). Boratav'dan farklı olarak Jansky, birinci aşamada türkü şekillerinin nereden nereye göç ettiğinin tespitiyle ilgili, ikinci aşamada ise soy psikolojisi üzerine etnolojik ve kültürel sonuçlara varılabileceğini belirtmektedir.

0.1. Hazırladığımız doktora tezinde, konuya ağırlık noktası itibariyle estetik açıdan yaklaşmış olmakla birlikte, bu iki perspektife de önem

(*) Öztürk, Ali Osman, Dans deutsche und türkische Volkslied als sprachliches Kunstwerk, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora tezi, Konya 1990.

(**) S. Ü. Fen - Edebiyat Fak., Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

(1) Bu yazıların yeni baskısı için bkz. Boratav, P. N., Folklor ve Edebiyat (1982) 2, İstanbul 1983, s. 479 - 486 (Bu eser aşağıda 'FE 1982, 2' şeklinde kısaltıldı).

(2) —, FE 1982, 2, s. 340 - 343.

(3) Jansky, H., "Vergleichende Volksliedkunde als Hilfsmittel der Völkerpsychologie". Actes IVe Congrès International des Sciences Antropologie et Ethnologiques, Tome 2, Vienne 1952, s. 79 - 84.

verdük. Hareket noktamız, Almanca ile Türkçe arasında tarihi - genetik bir bağ olmadığı için, herşeyden önce halk türküsü bazında benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmak ve böylece bu sahada yapılabilecek daha ayrıntılı araştırmalara bir temel olabilmektir.

Konunun esnekliğinden dolayı "halk türküsü" kavramının tartışılmasından bilinçli olarak kaçınılmıştır. Ancak araştırılan halk türküsü metinlerinin seçilmesi konusunda bazı kriterler göz önünde tutulmuştur: Görece temsil kabiliyeti olan bir bölgede söylenen türkülerin otantik kayıtlarını içerdiği için Ursula Reinhard'ın 1965 tarihli "Vor Seinen Häusern eine Weide... Volksliedtexte aus der Südtürkei" (4) adlı eseri Türk tarafı için araştırma malzemesi olarak seçildi. Karşılaştırmada kullandığımız Alman türkü metinlerinin ve yararlandığımız çalışmaların dayandığı belgelerin otantik olmasına dikkat ettik.

0.2. Tez esas olarak iki ana bölümden meydana gelmektedir: Birincisi türkülerin ölçü, biçim, dil, konu ve türler bakımından genel olarak; ikincisi ise estetik araştırmaya daha çok yeterlilik gösteren balad ve "türkü - destan" metinlerinin özel olarak karşılaştırılmasını kapsamaktadır. Bu yazıda, tezi oluşturan sekiz bölümde elde edilen sonuçlara özetle yer verilecektir.

1. BİLİM TARİHİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

Alman halk türküleri bizimkilerden aşağı yukarı 100 yıl önce toplanmaya başlar (5). Türkiye'deki bu gecikme, özellikle araştırmaların kapsamını göz önüne aldığımızda karşımıza çıkıyor, çünkü bizdeki türkü araştırmaları, yazarların yayımladıkları türkü metinleri üzerine verdikleri kısa bilgiler bir yana bırakılırsa, henüz bir makalenin veya tebliğin ötesine geçememiştir (burada, Almanya'da tek bir türkü ile ilgili doktora tezi yapıldığını hatırlatalım). Türk halk türküsü üzerine bugüne kadar yayımlanmış bağımsız bilimsel bir çalışma mevcut görünmemektedir (6). Dahası türküler bir bütün olarak ele alınmaktan ziyade, daha çok folklorun bir kolu olmaları açısından değerlendirilmiştir. Yabancıların (örn. Reinhard'ların) çalışmalarının dışındakiler istatistiki verilere da-

- (4) Reinhard, U., Vor Seinen Häusern eine Weide... Volksliedtexte aus der Südtürkei. Veröffentlichungen des Museums für Völkerkunde Berlin, Neue Folge 8, Musikethnologische Abteilung 2, Berlin 1965.
- (5) Burada Alman türkülerinin derlenmesine başlangıç olarak Johann Gottfried Herder'in "Volkslieder, Leipzig 1779" künyeli eserini; Türk türkülerinin derlenme başlangıcı olarak da Ignacz Kunos'un "Oszmán - török népköltési gyűjtemény, 2 cilt, 1887 - 89" künyeli eserini kabul ediyoruz.
- (6) Mehmet Özbek'in "Urfa türkülerinin dil ve ezgi yapısı" ile ilgili bir tezi olduğu biliniyorsa da yayımlanmamıştır.

yanmamaktadır. Boratav, yazılarının dar çerçevesine rağmen, gerek motif ve gerekse üslup araştırmalarında örnek ve yol gösterici çalışmalar ortaya koymuştur (7).

Bizde, Almanya'dakine benzer kapsamlı bir külliyat (8) ve tarihi, eleştirel bir türkü edisyonu (9) yoktur. Ayrıca bir çalışma metodu olarak varyant (çeşitleme) karşılaştırması pek ilgi görmemiştir (istisna: Boratav).

Her iki ülkedeki türkü araştırmalarının ortak bir yanı, çalışmaların millî şuurun uyanmasıyla başlamasıdır. Bu yönde, halk türküsü millî edebiyat için önemli bir kaynak olarak görülmüştür. Bu romantik anlayış, derlemecileri ve bilim adamlarını özellikle 'eski türküler'i toplayıp araştırmaya yöneltmiştir, çünkü sadece bunların, halkın yüce değerlerini muhafaza ettiği düşüncesi hakimdir. Bu sebeple, üslup ve muhteva itibarıyla hatalı olduğu kabul edilen türküler düzeltilmiş veya "hakiki" olmadıkları kabul edilerek dışlanmıştır.

2. ANA BİÇİMLER VE ÖLÇÜ

Alman halk türküsü üç temel biçimi kullanmaktadır. "Langzeile", "Kurzvers" ve "Kehreim" (nakarat) (10). En eski biçim olarak, "Kadenz" (11) lerine göre tasnif edilen "Langzeile" kabul edilmektedir. "Anvers" ve "Abvers" (kalkış ve iniş dizesi) olmak üzere iki bölümden oluşan "Langzeile", cümle ve fikri birlikte içerir, öyleki kafiyeyle birlikte düşünce ve sözdizim bütünlüğüne ulaşılmaktadır. "Langzeile"nin gelişmesiyle, halk türküsünün ikinci önemli yapı unsuru olan ve özellikle yeni belgelerde sıkça kullanılan "Kurzvers" ortaya çıkmıştır. Her iki biçimde de tek bir dize esas itibarıyla bir giriş vurgusu (Auftakt) ile birlikte dört vurguya sahiptir ve de bilinen herhangi bir "Kadenz"le karşılamıza çıkabilir. Üçüncü yapı unsuru "Kehreim" dört vurgulu olduğu takdirde yukarıdaki özellikleri arz eder; iki vurgulu olması durumunda ekseriya kıtayı sona erdirici bir ağırlık kazanır.

(7) P. N. Boratav'ın bu sahadaki çalışmaları için bkz. FE 1982, 1 - 2.

(8) Erk, Ludwig - Böhme, Franz Magnus, Deutscher Liederhort, 1 - 3, Leipzig 1893 - 94 (Yeni baskı: Hildesheim und Wiesbaden 1963).

(9) Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien: Balladen. Hrsg. vom Deutschen Volksliedarchiv (1935'ten itibaren 8. cilde ulaşılmıştır; metin içinde "DVldr" şeklinde kısaltıldı).

(10) Bu konudaki bilgiler Dietz - Rüdiger Moser'in "Metrik, Sprachbehandlung und Strophenbau" (Handbuch des Volksliedes, Bd. 1/II, hrsg. von R. W. Brednich, L. Röhrich und W. Suppan, München 1975, s. 113 - 173) başlıklı araştırmasına dayanmaktadır.

(11) Dize sonunu oluşturan sözcüklerin, kafiye teşkilinden ayrı olarak ölçü ve ritm açısından düzenlenmesine "Kadenz" denmektedir. "Kadenz", sözcüğün tek veya çift heceli oluşuna, ayrıca vurgularına göre çeşitlenmektedir.

Türk türkülerinin ana biçimleri (Koşma ve Mani) dörtlük bentlerdir. Esas ölçü hece ölçüsüdür; en çok 11, 8 ve 7'li ölçüler kullanılır. Dizeler Türkçenin hece vurgusunun ritmine tabidir. Hecelerin eşitliği yanında, dizelerin durgulanması harmoni sağlayan bir faktördür. Farklı hece ölçüsüne göre belirli durgulama imkanları vardır. Aynı karakteri ana bentlerden eksik veya artık hece ölçüsünde olabilecek kavuşaklarda da buluyoruz.

Böylece her iki tarafta da üçlü bir ana biçim prensibi tespit edebiliyoruz. Uzun biçimlerde (Langzeile ve 11'li dize) cümle ve düşünce birbirine denk düşmektedir. Daha kısa biçimlerde bu kural, anlamsal ve sözdizimsel olarak bağımlı görünen kısa cümlelerin kullanılması sayesinde bozulmaz. Biçimlerin farklılığına rağmen vurgulamadaki ve durgulamadaki serbestlik de dahil olmak üzere prensipte belli bir paralellik görülmektedir. Daha net sonuçlara ulaşılabilmesi için bu çerçevede melodi cephesinin de araştırılması şarttır, çünkü türkü metinleri konuşulmaz, çığırılır.

Alman türkülerinde kafiye'nin, bizde olduğu gibi konstruktif bir önemi vardır, çünkü kullanılan dize biçimi (dolayısıyla ana biçim) hakkında bilgi verir. En çok kullanılan kafiye şemaları aa (Paarreim), abab (Kreuzreim) ve aab ccb (Schweifreim) dir. Türkçede ise aaba, abab, xaya (koşma biçimi) ve aaba (mani biçimi) kullanılır, ayrıca çapraz kafiye (Kreuzreim) ve ikili kafiye (Paarreim) de temsil edilmektedir. Her iki tarafta da "Assonanz", kafiye teşkilinde önemli bir yer tutmaktadır. Alman türkülerinde "döner ayak"ın olmayışı bir fark olarak belirlemektedir.

2.1. BENT ŞEKİLLERİ

Alman türkülerinde iki, üç, dört, beş, altı, yedi ve sekiz dizeli bentler kullanılır. Dörtlükler %42,5 ile ön sırada yer alıp, bunu %18 ile altılıklar ve %17 ile yedililer takip etmektedir (12). Bizde ise %82,5'la dörtlükler, %10,5'la üçlüler ve %3,4'la ikililer temsil edilmektedir (13). İstisna olarak nitelendirdiğimiz beş, altı, yedi ve sekiz dizeli bentlere, Alman türkülerinde olduğu kadar pek sık rastlamıyoruz. Dolayısıyla, önce dörtlüklerde, sonra üçlü ve ikili bentlerde ve bunların oluşturduğu daha üst gruplarda (altılı, yedili ve sekizli bentler) görece bir paralellik ortaya çıkıyor.

Alman türküsü için dikkat çekici bulunan sayıslı türkü (Aufzähl-

(12) Bkz. Moser, D. - R., a.g.y.

(13) Bu oranlar, U. Reinhard'ın eserinde (bkz. dipnot 4) yer alan ve anonim intikal etmiş 1057 halk türküsü bendinin araştırılması sonucu elde edilmiştir.

lied) ve “*çerçeve bent*” (Rahmenstrophe) bizim türkülerimizde de olmakla birlikte, “*artmalı bent*” (Additionsstrophe) denilen şekil tespit edilememiştir.

Kullanılan kafiye şemalarında belli bir serbestlik vardır ve ikili ile üçlü bentlerde kafiye örgüsü itibariyle uygunluk görülmektedir.

2.2. *Nakarat*

Bol örnekler verebildiğimiz söz ve dize tekrarları dışında kalan nakaratın (14) kullanılış şeklinde büyük bir mutabakat vardır. “*Ön nakarat*” (Gegenkehrreim), “*içnakarat*” (Binnenkehrreim) ve “*dış nakarat*” (Außenkehrreim) diye isimlendireceğimiz şekiller ve bunların kombine kullanılışı aynı ölçüde karşımıza çıkıyor. Ölçü ve kafiye örgüsü bir yana, halk sanatçısının biçim yeteneği, nakaratın çeşitliliğinde belirleyici olup, her iki milletin ortak bir yönünü göstermektedir.

3. *DİL*

Alman ve Türk halk türkülerinin dili aynı şekilde duyu organlarına hitap etmektedir. İlgisiz gibi görünen cümleler arasında en az tabiattaki varlıkların arasında olduğu kadar bir bağlantı her zaman vardır. Bu dilin en belli başlı özelliği hazır söz kalıplarının, imajların olmasıdır, ki bunlar da sözlü kültürün ön şartı ve veya sonucu olarak kalıplaşmışlardır. Bu karakter, halk türküsünün dilini yüksek edebiyatın bireysel dilden ve görece gelişi güzel olan günlük dilden ayırmaktadır. Bunun da ötesinde, halk türküsünde artık eskimiş ve kullanılmayan ifadelere de rastlanmaktadır.

Halk sanatçısının dile yaklaşımı çok serbesttir. Bu üslubun sınırı, dile aykırı olana dek uzanır. Dizelerin dil malzemesi ile gerçekleşmesi sonucu, kısmen günlük dilden kaynaklanan belli karakteristik özellikler ortaya çıkıyor. Örneğin ünlülerin sözcük sonunda (Apokope) veya içinde (Synkope) düşmesi, bir çok hecenin sıkıştırılarak telâffuz edilmesi (Synärese), sözcüğün uzatılması veya araya fazladan katılması... vs.

3.1. *Söz kalıplarının kullanılışı*

Söz kalıplarının ortaya çıktığı yerler de benzerlikler vardır; sıfatlar, kişi nitelemeleri, yer ve durum tasvirleri, zaman bildirimi ve davranışlar. Tek bir türkü metni içinde ayrıca türkü girişi, kafiye teşkili, belli motifler eşliğinde (türküden türküye) dolaşan gezgin bentler, belli bir

(14) Burada Alman türkülerinin “nakarat”ı için “kavuştak” nitelemesini özellikle kullanmadık, çünkü “kavuştak”lar bizim türkülerimizde çok özel bir fonksiyonu yerine getiriyorlar.

dize veya dize grupları kalıp ifadeler olarak karşımıza çıkmakta ve belirli ' lirik' ve 'epik' fonksiyonları yerine getirmektedirler. Alman halk türküsü araştırmaları, metin bütünlüğü içinde yapı unsuru olarak ortaya çıkan bu tür 'epik' söz kalıplarının görevlerini daha net olarak tespit etmiştir (14a). Aynı şeyi kendi türkü araştırmalarımız açısından şimdilik söyleyemiyoruz.

3.2. Aşk mecazları

Her iki tarafın da, kadını daha çok bitki ile, erkeği ise hayvanla karşılaştırdığını açıkça söyleyebiliriz. Kadın bir çok durumda pasif tasvir edilmekte; hayvan figürleriyle karşılaştırıldığı durumlarda ise aynı şekilde erkeğin otoritesine terkedilmektedir.

3.3. Semboller

Türkü dilinin somutluğu ve resimselliği sembolik ifadeye kadar uzanmaktadır, öyleki bu sayede, uzun sözlü intikal süresince iyice yerleşen bu ifadeler dilin dıştan ilintisizliğini ortadan kaldırmaktadır. Değişik cephelerin araştırılması, sembollerin ne kadar benzer, hatta aynı olduğunu göstermiştir. Renk ve sayı sembolleri (bizim türkülerimizdeki 40 sayısı dışında) uygunluk göstermektedir. Bitki sembolleri arasında sadece "gül, elma ve kısmen incir, fındık, ceviz vb." ortaktır. En sevilen ağaç olarak Alman türküsünde "ihlamur" (Linde), bizde ise diğerlerinin arasında "iğde" ve "söğüt" göze çarpmaktadır.

Hayvan sembolleri bakımından "bülbul, güvercin" ve sembolik anlamı farklı olan "at" ortaktır (Türk halk türküsü "at"a, Almancanın aksine büyük ve pozitif bir önem vermektedir). Bizim türkülerimiz, "kırlangıç"ın olumlu değerlendirilmesi ve "keklik" ile "arслан"ın sevilmesi bakımından ayrılmaktadır.

Sembolik davranışlarda şaşırtıcı bir benzerlik hakimdir; söz gelimi "gül dermek" (Rosenbrechen), "ekin biçmek" (Korn schneiden), "saçları, kekili taramak veya bağlamak" (die Haare fliegen lassen bzw. binden), "yaprağın gazel olması" (fallende Blätter) ... vs. Bu konuya hasredilecek ayrıntılı bir çalışma ilginç sonuçlar verebilecektir.

4. KONULAR

Alman ve Türk halk türkülerinin konuları doğrudan gerçek yaşamdan kaynaklanmaktadır. Konuları ana başlıklar altında topladığımızda şu sonuca varıyoruz: İnsanın özel problemi olarak, bütün yönleriyle sevgi, ailevi ve sosyal problemler (savaş, istila...vs.), sevinçler, acılar ve ihtiraslar doğrudan dile gelmektedir. Ayrıca türküler, günlük hayatın, adetlerin bir parçası durumundadır.

(14a) Bkz. Holzapfel, Otto, "Die epische Formel in der deutschen Volksballade". Jahrbuch für Volksliedforschung 18 (1973), s. 30 - 41.

4.1. Olağanüstü konular

Türk halk türküsünde olağanüstü konuların pek kullanılmıyor olması ilginçtir. Sebep olarak türkülerimizin, Alman türkülerine göre daha geç dönemde yazıya geçirilmiş olmasını düşünebiliriz. Ancak araştırılması gereken öncelikle bu tür konuları işleyen ne kadar türkümüz olduğudur. Şimdilik Erich Seemann'ın Skandinav baladına kıyasla Alman baladı için söylediğini, biz Alman baladına kıyasla Türk baladı için söyleyebiliriz (15) : Türkülerimizin konuları daha gerçekçidir. Bu fark yine türlerde de karşımıza çıkıyor; bizde olağanüstü olayları konu alan türküler tasnife alınmamıştır.

4.2. Türler

Türleri araştırdığımızda, özel kültür farklarından doğan gruplar hariç (Brauchtum - und Kirchenlieder; Ramazan türküleri gibi) tutulursa, Alman ve Türk türkülerini aynı kriterlere göre ayırımının mümkün olduğunu gördük. Buna göre "aşk türküleri" ön plana çıkmaktadır. Fakat yine kültürel gelişmenin farklı oluşu dolayısıyla Almandaki bazı türlerin (Männer - und Frauenlied, Studentenlied, Zeitungslied, Marktlied, Jugendgruppenlied vs.) bizde pek bilinmediği görülmektedir; en azından varsa bile, önemsenip ortaya konulmamıştır.

5. BALADLAR VE TÜRKÜ - DESTANLAR

5.1. Türün seçiminin gerekçesi

Karşılaştırma için en uygun tür olarak, Alman türküsünün "balad", Türk türküsünün de "türkü - destan" diye adlandırdığımız söyleşmeli türünü seçtik, çünkü bunlar gerek muhteva, gerekse yapı olarak bir dil sanat ürünü açısından incelenmeye yeterlilik göstermektedir. Kavram olarak bu iki terim, iki hatta çok anlamlı olup, halk edebiyatının diğer manzum ve mensur türleriyle yakın ilgileri vardır. Sadece bu açıdan değil, söylendikleri toplum içinde zaman ve mekân olarak yorum için elverişli bir malzeme ile karşı karşıyayız. Öyle ki tarihî bir inceleme bu türlerin, Ortaçağ'dan kaynaklanan motiflerini halâ koruduğunu göstermektedir (16).

Alman baladlarının sayısı, görünen o ki, bizim türkü - destanlarımızdan daha fazladır, bunu önemli bir nokta sayıyoruz.

(15) Bkz. Seemann, E., "Die europäische Volksballade." Handbuch des Volkliedes, Bd. 1/I, s. 41.

(16) "Mahmudum" türküsünün motif araştırması için bkz. Sakaoglu, Saim, "Tokat'ta derlenen bir Deli Dumrul hikâyesi." Ondokuzmayıs Üni. Eğitim Fakültesi Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri'nden ayrı basım; s. 235 - 241.

5.2. Dış yapı

Dörtlü bentler her iki taraf için de en sevilen biçimdir, ancak Alman baladında tespit edilen ikili bentler ve türkü - destanda sıkça kullanılan kavuştak dizesi farklılık oluşturuyor. Alman baladı kapsamının genişliği ve kısmen doğa üstü konusuyla (böylece bir çok alt türden söz edilebiliyor) da farklıdır; dolayısıyla geniş anlatım çerçevesi ve narratif konusu Alman baladını, türkü - destandan ayırmada önemli bir kriter vermektedir: Türkü - destanın *lirik* , baladın ise *epik - dramatik* yapısı karakteristiktir.

5.3. Bentlerin anlatım örgüsü

Yukarıda ortaya çıkarılan bu farkı öncelikle bentlerin yapısında buluyoruz. Balad bentleri ya epik (örn. olay anlatımı ve konuşma, yalanlayıcı ve doğrulayıcı ifadeler, “*als-da*” formülünde ya da bir bent boyunca devam eden cümleler vs.) veya dramatik (örn. soru - cevap, hitap - soru vs.) kurulmuştur (bu iki üslup bir bent içinde kombine olarak da kullanılabilir); bu da baladın, sahne değişimi ve dialog içeren *dramatik* yapısına uygundur.

Türkü - destanlarda ise bentler daha çok lirik karşılaştırmalar, kırsalar, talep ifadeleri, retorik sorular, karşılıksız hitaplar, tasdikler, komplimanlar veya ilenmeler, emirler v.b. içermektedir. Tek bir bent içinde hemen hemen hiç dialog gerçekleşmez. Sonuç olarak türkü - dstan bentleri daha çok iç dünyayı yansıtırken, Alman baladını oluşturan bentler olayı dile getirmektedir.

Bentlerde benzer nokta olarak iki bölümlülüğü tespit ediyoruz: Genel olarak bir bendin ilk yarısı, ikinci yarısında yer alan ana fikri hazırlayıcı ifadelerle doldurulmaktadır. Başka deyişle, anlatımın farklı oluşuna rağmen, anlatılanın bent içerisindeki dağılımında bir paralellik görüyoruz. Ayrıca türkü başında ve sonunda (türkü kahramanının ve şairin) ad(ının) belirtilmesi de ortak bir yöndür.

5.4. İç yapı

Alman balad bentlerinin epik - dramatik karakterini, onların herhangi bir balad içindeki yerleri bakımından da tespit etmek mümkündür. Belli bentler, kalıplaşmış ifade ve fonksiyonlarıyla (görece de olsa) belirli yerleri işgal etmektedir. Söz gelimi dialog bentlerini, kahramanların başka kişi ve durumlarla karşılaşmalarını sağlayan sahne değişimi takip eder. Veya rüya ve at binme (Traum - und Sattelstrophe) bentleri baladın ortasında yer alır. Bu bentlerin yerlerinin değişmesi, anlatılan olayın düzenini büyük ölçüde bozar, ki türkü - destanda bu söz konusu değildir. Çünkü bentlerin yeri pek sabit değildir, değiştirilebilir. Bu da

türkünün yapısını belirlemektedir: Alman baladındaki düzenli gelişen olaya karşılık, bizde (gelişi güzel olmasa da) mantıksal bir sıra gözetmeyen anlatım biçimi tercih edilir. Epik karakterli Alman baladında örneğin düzenli, ileriye doğru anlatılan ve çatışmanın gittikçe gerginleştiği ve nihayet çözümlendiği bir olayı; dramatik karakterli baladlarda ise bir olayın, dengeli veya kısmen dengeli dialoglarla gerçekleştiği belirli sahneler görürüz. Üzerinde durduğumuz balad tiplerinde dialogların takip ettiği sahne değişimi ve dialogu gerçekleştiren kişilerin sahneye çıkışı da farklıdır.

5.5. Görece paralellik

Türkü - destanlarımızı gerçi Almancadakine benzer tiplerle incelemeğe çalıştık, ancak monoloğun ağır bastığı epik örneklerde düzenli gelişen bir olay veya dramatik destanlarda bahsettiğimiz anlamda bir sahne değişimi yoktur; daha çok, birincilerde geri dönüşlerle (Rückblende) ve olayın sonucunun önceden belirtilmesiyle bozulan bir anlatım şekli; ikincilerde ise, en çok üç kişinin sözlü bir mücadele ile yer aldığı tek bir sahne söz konusudur. Sahne değişiminin söz konusu olduğu destan tipleri de esas itibariyle farklıdır, çünkü sahneler düzenli olmayıp, dialog da yoktur.

Bütün bu farklılığa rağmen, karşılaştırmadan çıkan sonuç; özellikle dramatik karakterli balad ve destanlardaki sahne değişiminin aniden gerçekleşmesi (Sprunghaftigkeit) ve türkü kahramanlarının duygusallığı (Impulsivitaet) konusunun ortak oluşudur. Epik karakterli baladlardaki kişilerin tereddütlü ve bir üst gücün etkisindeki davranışlarını bir ikinci benzerlik olarak sayabiliriz; bu kişiler, dramatik karakterli türkü kahramanlarına göre oldukça pasiftir.

Daha büyük bir benzerliği tekrarlı türkülerde görüyoruz. Gerilimi artıran veya azaltan bent tekrarı ile zincirleme tekniği her iki tarafta da vardır.

6. ÖRNEK METİNLERİN ANALİZİ

6.1. Paralel metinler

Tezin ağırlık noktası itibariyle, estetik analizin ön plânda tutulduğu bu bölümde iki taraftan birer örnek türkü metni incelenmiştir. Bu metinler konuları bakımından (kız kaçırma) paraleldir: "*Leylâ kalk gidelim yolumuz uzak*" türkü - destanı ve "*Das Mädchen und der Fähnrich*" (DVİdr. Nr. 127) baladı.

Her iki metin de bir çok çeşitleme ile temsil edilmektedir. Alman baladı bir asır kadar eskidir. Ancak metinlerin yorumlanmasıyla takribî

çıkış yerinin tespiti ve böylece türkülerin gerçekte olan bağlantısını ortaya koymak mümkün olmaktadır.

Sözlü intikalın sonucu olarak, çeşitlemelerde dil, motif ve yapı farkları ortaya çıkıyor. Bunların karşılaştırılması bize anlatılanlar hakkında ancak görece tam bir fikir vermektedir. Motif kaybına paralel olarak bazı bentler düşebilirken, kafiye düzeni, bent ve türkü yapısının korunmasında önemli bir rol oynamaktadır.

6.2. Ölçü

Ölçü cephesinin analizi, metinlerin, sıkı sıkıya uyulmasa da, geçerli yapı prensiplerine sahip olduğunu göstermiştir. Ortak bir yön olarak, türkü dilinin çok çeşitli bir harmoni prensibiyle karşılaşırız: Her iki tarafın kendine has ölçüsüne ilâveten ünlü ve ünsüz tekrarları kullanılmaktadır. Dörtlü bentlerin kullanılmasındaki paralelliğe ek olarak da ayrıca dize üslûbu (Zeilenstil) mevcuttur. Yani dize ve cümle, ölçü ve söz dizimi birbirine denk düşmektedir. Ancak Alman türkülerinde, bir cümlelerin zaman zaman iki dizeyi doldurmasını bir fark olarak değerlendirdik. Buna rağmen prensipteki benzerliği vurgulamamız gerekiyor: Bu durumda ana fikir ilk dizede, tamamlayıcı ek bilgiler ise takip eden dizede yer almaktadır. Bu da 11'li dizelerdeki durguyla ayrılan bölümlerin taşıdıkları anlam bakımından ilişkilerine uymaktadır. O halde birbirine paralel cümlelerden kurulu (parataktisch) dizeler üslûbu belirlemektedir. Birbirine sözdizimsel olarak bağımlı (hypotaktisch) cümleler zaman zaman kullanılıyorsa da, bu söz konusu prensibi bozacak ölçüde değildir.

6.3. Dil analizi

Metinlerin dili, kalıplaşmış ifadeler içermektedir. Kalıp dizelerde, diğer örneklerle karşılaştırdığımız zaman, daima sabit kalan bir bölümle, değişken ikinci bir bölümün varlığını tespit ettik. Bent girişlerinde şu farklar vardır: Türkü - destanlarda dialog kalıbı, baladlarda ise "tasvir" kalıbı yoktur. "Tasvir" kalıbı, "talep edici" kalıpla birlikte türkü - destanın lirik karakterine uymaktadır. Buna karşılık Alman baladındaki "anlatıcı, epik" bent girişine büyük bir rol düşmektedir. Bu ise "dialog" kalıbıyla birlikte düşünüldüğü zaman, balad bentlerinin dramatik yapısına uymaktadır. Bu farklılara rağmen iki tarafta da tespit ettiğimiz, türkü kahramanlarının bir yere varışını veya oradan ayrılışını içeren "epik" bent girişlerini ortak olarak değerlendirebiliriz.

6.4. Anlatım biçimi

Anlatım üslûbunun araştırılması türkülerin lirik ve dramatik ayrımını bir başka açıdan göstermiştir. Türkçe metin, birinci şahıs anlatımı-

nı (Ich - Erzählung) kullanıyor, dolayısıyla, anlatımın açısı, zamanı, tutumu vs. 'Ben - anlatıcı'nın ruhsal durumuna göre iç içe geçmiştir. Almanca metin ise üçüncü şahıs anlatımını kullanmakta ve diğer yapılar buna göre şekil almaktadır: Anlatımın tutumu tarafsız, açısı dışa yönelik ve biçimi rapor edicidir. Anlatımın zamanı duruma göre tutarlıdır: Dialoglarda şimdiki zaman, epik bentlerde ise geçmiş zaman kullanılır. Türkçe metindeki 'Ben - anlatıcı', acı çeken biri olarak karşımıza çıkarırken, Almanca metindeki 'üçüncü şahıs - anlatıcı' anlattığı olaya karşı belli bir mesafe içindedir.

6.5. "Yatay" ve "Düşey" anlatım

Türkçe metnin içeriğini, iç olay ve dış olay olmak üzere iki düzlemde incelememiz gerekiyor: 'İç olay' olarak, 'Ben - anlatıcı'nın iç dünyasında cereyan eden yaşantıyı ifade ediyoruz. Bu doğrudan metnin yapısına yansımaktadır, yani anlatım ruhsal yaşantıya bağlı olarak kronolojik bir şekilde gelişmemektedir. Bunun tam tersi Almanca metinde gerçekleşiyor: Olay kronolojik olarak ön planda, dolayısıyla dramatik bir tarzda aktarılmaktadır, ve (anlatıcının iç dünyasındaki) bir ruhsal yaşantı söz konusu değildir. Böylece, Almanca metnin anlatımını "yatay" (horizontal), Türkçe metnininkini ise "düşey" (vertikal) olarak niteliyoruz. İçinde iki bölümlü kuruluş prensibini ve anlatımdaki üç aşamalılığı ortak olarak gördüğümüz bentlerin fonksiyonu, anlatımın gelişmesi bakımından farklı amaçlara yöneliktir: Almanca metinde, her yeni bentle birlikte gerilim devamlı artmakta ve metin sonuna yönelinmektedir. Halbuki, Türkçe metinde (her hal ve kârda kavuştak dizesindeki heyecan ifadesiyle) bend sonu ön plana çıkmaktadır. Alman baladının mesafeli ve kronolojik anlatım şekli ayrıca, yapının görece az değişmesinin sebeplerinden biri olabilir.

6.6. Motif farklılığı

Her iki metin gerçi bir kız kaçırma olayını işlemektedir (bu anlamda paralel olarak düşünüldüler), ancak bu iki olay farklı motifler içermektedir. Türkü - destan, daha çok Türk insanının yaşam şartlarına bağlı olarak (burada çağrışım olduğu izlenimini veren) askerlik, (varlığı şüpheli) saygı duyulan bir makamın emri, ayrılık acısı, ağlamak vb. gibi lirik motiflerden kuruludur. Almanca balad ise, yabancılarla karşılaşma, türkü kahramanının satılması veya ona para teklifi, bir aile üyesine rastlama gibi dramatik, yani olaya yönelik motiflere sahiptir.

İki metinde de türkü kahramanlarının sayısı azdır: Bir kız ve sevgilisi, kızın anne veya babası ve en çok iki yardımcı figür, ki bunlardan biri olumsuz, diğeri tarafsızdır. Baş kahramanlar, kız ve sevgilisi, (tarafsız figür hariç) diğer kişilerle gerilimli bir ilişki içindedir. Türkü - des-

tandaki sevenlerin “*tutuk*” davranışlarına karşın, Alman baladındaki sevgililer “*kararlı*” bir tutum sergiliyorlar. Sevgilinin evi ve (motif olarak) dağlar Türk aşık için bir engel teşkil ederken, Alman aşık için değildir. Aynı şekilde Türk kıızı, görece ‘*emansipe*’ davranabilen Alman kızına oranla bağımlıdır.

Nihayet gerçek bir olayın dile getirilmesindeki sadakat iki metnin bir başka ortak yanını gösteriyor. Gerçi her ikisi de olayı kendilerine özgü bir şekilde değiştirip stilize ediyor, ama metinlerden, olayın da ötesinde arka plandaki gerçekleri çıkarmak mümkün olmaktadır.

7. SONUÇ

Alman ve Türk halk türkülerinin önce genel, sonra özel olarak karşılaştırılması sonucunda, ancak bent bazında büyük bir dayanışma olduğunu gördük. Türkünün bütünü göz önüne alındığında farklar ortaya çıkmaktadır. Başka deyişle, balad ve türkü -destanlardaki mantık ve duygu farklılığından hareketle, Herbert Jansky'nin maniler çerçevesinde ifade ettiği gibi, ancak bent yapısında psikolojik bir mutabakat vardır. Bu benzerliğin, Adolf Bastian'ın deyişle (17) “*Elementargedanke*” ile; balad yapısındaki farklılığın da “*Völkergedanke*” ile açıklanıp açıklanamayacağı, ancak Türk ve Alman türkülerinin diğer türleri üzerinde, melodi yönünden de yapılacak diğer araştırmalarla mümkün olabilir. Bugün için Pertev Naili Boratav'ın “*tevarüt*” (insanlığın evrensel değerleri) açıklamasına katılmak durumundayız.

---

(17) Bkz. Bastian, Adolf, *Der Völkergedanke im Aufbau einer Wissenschaft vom Menschen*, Berlin 1881.